

Гуси-лебеді летять (стисло)

Михайло Стельмах

(Автобіографічна діалогія, розділи I, II)

I

Над хатою Стельмахів часто пролітали лебеді, і від їх лету чути було звук, схожий на звук далеких дзвонів. Дід говорив, що так співають лебедині крила. Від споглядання перельоту лебедів хлопчику ставало на серці і радісно, і сумно. Хотілося, щоб вони ніколи не відлітали. Він сидів і мріяв, що якщо би був чародієм, то зробив би так, щоб лебеді завжди були тут.

І сталося диво: ніби читаючи думки малого мрійника, лебеді знову з'явилися в піднебессі. Довго хлопчик дивиться їм услід, а дід каже: "Оті принесли нам лебеді на крилах життя". Хлопчику дивно, а дід продовжує далі: "Еге ж: і весну, і життя". Він розповідає малому, що навесні сонце відімкне своїми ключами землю, а ключі ті золоті. Дитині стає страшно — а що як сонце загубить свої ключі?

Все це викликає у діда сміх. "Він дуже гарно сміється, хапаючись руками за тин, ворота, ріжок хати чи дерево, а коли немає якоїсь підпірки, тоді нею стає його присохлий живіт. В таку хвилину вся дідова постать перехитується, карлючки вусів одстовбурчуються, з рота вириваються клекіт і "ох, рятуйте мою душу", з одежі осипається дерев'яний пилок, а з очей так бризкають сльози, що хоч горня підставляй під них".

Потім дід заспокоюється й пояснює хлопчикові, що лебеді полетіли "на тихі води, на ясні зорі". І знову хлопчик задумується, але вже про ті краї, де тихі води і прихилені до них зорі.

Та вже треба йти до хати, а то мати буде сварити за те, що вискочив босоніж, і називати махометом, вариводою, лоботрясом. Вже ж було таке, коли по першому лідку вискочив на ковзанку з материними ночовками. "Ніхто й не здивувався, що я притирився з такою снастю, бо на чому тільки тут не каталися: одні на санчатах, другі на грамаках, треті на шматковій жерсті, четверті умудрилися замість ковзанів осідлати притерті худоб'ячі кістки".

II

Ще одним, як на думку інших, дивацтвом було в хлопця бажання читати. Він перечитував все, що тільки попадало під руку. В одній з книжок описувалося здичавіння чоловіка, який покинув місто. Він оселився в степу, орав землю і навіть чоботи став мазати дьогтем. Тоді ще не всі знали, чим ще, крім дьогтю, можна мазати чоботи. Та для більшості людей взуття було розкішшю. В пору розрухи багато землі треба було виорати, щоб заробити на чоботи.

А оранка, особливо весняна, вважалась святим ділом. Батько говорив про цю працю, як про щось героїчне: "Хмари йдуть на нас, громи обвалюються над нами, блискавки падають перед нами і за нами, а ми собі оремо та й оремо поле".

Навіть в зимових щедрівках виспівували про те, як сам Бог ходив за плугом, а Богоматір носила їсти орачам. З того часу в хлопцевій душі поселилась відраза до пихи та любов до книги, бо "в книжці злеліане слово має бути справжнім святом душі і мислі".

Хоча мати й гримала часто за те, що хлопець не може відірватися, мов заворожений, від книжки, і грозила викинути їх у піч, та все ж читання не припинялось.

Навесні мати починала діставати з комори, скрині, сипанки, з—під сволюка і навіть з—за божниці свої вузлики з насінням. Вона радісно перебирала своє добро і в мріях вже бачила себе посеред літа поміж зеленого зілля. Насіння для неї було святим. "Мати вірила: земля усе знає, що говорить, чи думає чоловік, що вона може гніватись і бути доброю, і на самоті тихенько розмовляла з нею, довіряючи свої радощі, болі й просячи, щоб вона родила на долю всякого: і роботящого, і ледащого". Це мати навчила любити землю, роси, ранковий туман, любисток, м'яту, маковий цвіт і калину, "вона першою показала, як плаче од радості дерево, коли надходить весна, і яку розквітлому соняшнику ночує оп'янілий джміль".

В роки розрухи через село проходили різні люди. Одні тікали від голоду, інші шукали кращої долі, треті — заробітку. Одного разу через село йшла жінка з хлопчиком. "їхні страдні, виснажені обличчя припали темінню далеких доріг і голоду". Назавжди запам'ятався хлопцеві той, "хто пожалів її материнству, її дитині скибку насущного хліба". Малому хлопчику було дивно й боляче спостерігати байдужість дорослого, і він простягнув голодній дитині жменю гарбузового насіння, що витяг зі своєї кишені.